

בשם המגיד, שחצי העולם מתקיים על ידי אביו שמזכה העולם בתפלין כשרים שכותב ע"ש, ומובן בדברינו שרבו הנכשלין בזה שאין נוהרין בדקדוקי הלכה בכל אות ואות, ובקלף דיו שרטוט וכו', ולכן אשרי הזוכה ומזכה אחרים לכך.

ואני מסיים בענין כתיבת האותיות ואומר, שאנו ביארנו עד עכשיו הזהירות באותיות, שאפשר לבדוק אחר כך אם נכתבו כהלכה או לא, אבל יש בתפלין ומזוזות שלא נכתבו על ידי ירא ה' כהלכה שפסולין, ואי אפשר לבדוק ולברר אחר כך כלל, והיינו מלבד שאי אפשר לברר אחר כך אם אמר לשמה לפני הכתיבה, וכל פעם שכותב שם הוי"ה ית"ש מעכב להרבה פוסקים, ומצוי ששכח ואינו מוכן לוותר על הפרשיות, ועיין בש"ע הגרש"ז ל"ב ס"ק ל"ב שמחמיר אפילו אמר לשמה כהלכה אם מתנמנם בכתיבה, שצריך לעיכובא דעתו עמו לשמה כל משך הכתיבה דוקא ע"ש, וכ"ש כאן בעו"ה מצוי שמעיקרא אינו מקפיד לקדש כלל כהלכה, ויש עוד בתפלין ומזוזות פסול שלא כסדרן, מוקף גויל, וחק תוכות שמצויין טובא, וכל אלו פסולין מדאורייתא, והיינו לדוגמא מצוי שסופר גמר אות לאחריה, ומרגיש באות הקודמת שלא כתב עוד כהוגן ופסול ולכן מתקנו, ואם אין עיקר צורת האות עלה אם מתקנה כה"ג פסול מה"ת משום שלא כסדרן, או בפסול חק תוכות שכותב לאות ז הנון ארוכה ומוחק, או באותיות ד' ור' וכן ב' וכו' גורר לבד בלי לכתוב, ובמוקף גויל שנפלה דיו ומ"מ כותב, ולחזו"א זצ"ל מקום אפילו להסתפק אם כתב נון או כ' ארוך והגיע למטה לסוף ממש דפסול שאינו מוקף גויל, כיון שכולו בלי גויל, אם מועיל גרירה לחוד וכו', וכו'. ומאחר שמצאנו בתפלין שנבדקו מעשר פרשיות שש פסולין, לכאורה היום אין לתפלין סתם בשוק חזקת כשרות, ושוב קשה לסמוך בכל הנ"ל שהבאנו שבחזקתן קאי ואי אפשר לקבוע שנעשו כהלכה, ולמעשה צ"ע ולא באנו להכריע בד"ז.

ועכשיו נבאר היאך להתנהג בפרשיות דתפלין לענין פתוחות וסתומות, שנחלקו בזה גדולי הפוסקים, ונוגע לכל אחד ואחד היאך לקיים היום מצות תפלין, שבעיקר הפרשיות פתוחות וסתומות מהו ענינם נחלקו בזה הרמב"ם והרא"ש, והיינו שלכ"ע בין בפתוחות או סתומות צריך להשאיר חלק כשעור ט' אותיות דוקא, רק לשיטת הרמב"ם הוה פתוחה אם מתחיל

בראש שיטה לאחר שהניח בשיטה שלפניה שיעור ט' אותיות, או כשהניח שיטה לגמרי חלק ומתחיל בראש שיטה שלישית, שלדידיה פתוחה היינו פשוטה כמשמעה שמתחיל בזה שיטה, ולרא"ש אם מניח חלק בסוף שיטה ומתחיל מחדש הוה פתוחה כהרמב"ם, רק לדידיה גם בהניח שיעור ט' אותיות בהתחלה לבד הוה פתוחה דהוה ענין בפני עצמו, וסתומה להרמב"ם בהתחיל שיטה ומפסיק, ובאותה שיטה מתחיל עוד פעם ענין, ובזה גם להרא"ש הוה סתומה, רק במניח שיטה חלק ומתחיל בשלישית להרמב"ם פתוחה ולרא"ש סתומה, או לרמב"ם במניח ט' אותיות וכותב הוה סתומה ודו"ק היטב בזה.

ומבואר מדברינו הנ"ל שאם מניח בסוף שיעור ט' אותיות, ומתחיל בהתחלת שיטה לאחריה הוה לכ"ע פתוחה, ובהתחיל לכתוב ומפסיק וחוזר וכותב באותה שיטה הוה לכ"ע סתומה, ולכן בס"ת שפיר יוצאין לכ"ע, שבסתומה מתחיל באותה שיטה ומפסיק וחוזר וכותב באותה שיטה, ובפתוחה מפסיק כדי שיעור, ומתחיל בראש שיטה שנייה ואז יוצא בין להרמב"ם ובין להרא"ש, ואף שלדידן העיקר כהרמב"ם כמבואר בפוסקים וכן בש"ע האריז"ל, מ"מ מהיות טוב בס"ת שאפשר לצאת לכ"ע עבדינן כהנ"ל וא"ש.

אמנם בתפלין ההלכה שצריך ג' פרשיות ראשונות פתוחות, והאחרון דהיינו והיה אם שמוע סתומה דוקא, ואם שינה מבואר ברמב"ם שפסול, ובשלמא בראשונה יש עצה שלכ"ע פתוחה, שמניח כשיעור ט' אותיות בסוף ומתחיל בהתחלה שלכ"ע פתוחה, אבל ברביעית שתהא סתומה לכ"ע, צריך לכתוב מפרשה שלישית גם ברביעית ולהשאיר באמצע, ולהתחיל כבר באותה שיטה ברביעית, שרק בזה לכ"ע סתומה כמ"ש, וזה אי אפשר בתפלין שצריך לכתוב הפרשה לחד, וע"כ אין לנו עצה אלא לסמוך על הרמב"ם שהעיקר לדינא כוותיה, ומשאיר בהתחלה ט' אותיות שבזה להרמב"ם לבד סתומה, ואף שלהרא"ש פתוחה, קיימא לן שהעיקר כהרמב"ם וא"כ בתפלין ע"כ נוהגין כוותיה וכמו שהאריך הב"י בשם מהר"י אבוהב לבאר כ"ז, וכן נהגו הספרדים ותימנים וחלק מהאשכנזים וכמו שנבאר עוד להלן.

אמנם הט"ז מהרש"ל ומהר"ם פאדווה והגר"א זצ"ל המציאו עצה לצאת גם בתפלין לדברי הכל, (ועיין שו"ת ח"ס יו"ד ס"ס רנ"ד שמשבה

הט"ז (שדבריו דא"ח) ויסוד דברי פוסקים אלו שאם אינו מניח בסוף שיעור ט' אותיות וגם לא בהתחלה, ורק בצירוף שניהם יש שיעור ט' אותיות, כיון שרק בצירוף שניהם יש שיעור ט' אותיות, כה"ג בין להרמב"ם או להרא"ש הוה סתומה, שלרמב"ם כיון שאינו מתחיל בהתחלה, וגם יש שיעור הפסק דט' אותיות בצירוף, הוה שפיר סתומה ולרא"ש כיון שאין במקום אחד שיעור הוה סתומה, ומוכחי שכן מלשון הרמב"ם בפ"ט דס"ת (ה"ב) ומדברי הרא"ש במזוזה דבעינן סתומה ומצרף להשיעור ההתחלה וסוף כהנ"ל, וא"כ בתפילין נמי מניח פחות מכשיעור בסוף שמע וכן בהתחלת והיה אם שמוע ויוצא לכל השיטות, והסכימו להאי עצה הרבה אחרונים ונהגו כן רוב בית ישראל באשכנזים עד שבספר "אשל אברהם" מסיק שהמשנה ידו על התחתונה ופסולין שלדינא קיימא לן כט"ז והמנהג מכריע ההלכה.

אמנם האמת שבעצת הט"ז לא יצאנו מידי כל הספיקות, רק אדרבה נכנסנו לעוד ספיקות וכמו שיבואר, דהא דבעינן ט' אותיות לא נתבאר לן אי הכוונה אותיות גדולות דג' קולמוסין כמו ג"פ אשר אז ט' ווין נמי סגי, והאחרונים הכריעו דלכתחילה בעינן ט' אותיות גדולות אבל בדיעבד סגי בט' ווין, וכן מבואר בב"י יו"ד רע"ה, וע"כ כאן לט"ז אסור להניח בסוף או בהתחלה אפילו ט' ווין, שבסוף אולי להרמב"ם בכך כבר פתוחה, ובהתחלה הלוא להרא"ש הוה פתוחה, וע"כ בעינן בתרוייהו בכל אחד פחות מט' ווין דוקא ורק בצירוף יש שיעור, אבל יש מפרשים שכבר בג' אותיות יש שיעור וכמבואר בדרישה ביו"ד וא"כ לדידהו בעצת הט"ז לא הועילו דהוה פתוחה לאחר ג' אותיות לבד, ומאידך גיסא יש מפרשים דבעינן להפסק ט' אותיות גדולות דוקא והיינו ג"פ אשר דהיינו כ"ז ווין, וכן מצאנו דבר חדש בקדמון בתקון תפילין (אות ע') שאם אין קרוב לג"פ אשר פסול לכ"ע ע"ש, ולדידהו קלקל מאד בעצת הט"ז שביחד אין הרבה פעמים האי שיעורא, וכיון שאין בזה שיעור הפסק, בהאי תיקון קלקל, שאין כאן סתומה או פתוחה ולכ"ע פסול (ועיין ב"היכל הברכה" פרשת בראשית בקרא ישרצו המים דלא סגי בט' ווין דבעינן דוקא ג' תיבות והיינו ט' אותיות כמו למשפחתיכם לעיכובא ולא אותיות כמו ווין, וכן מסיק להלכה כן ב"שלחן הטהור" (סימן ל"ב ס"ק ז), ולדידהו גם בצירוף דט"ז אין שיעור ג' תיבות דאותיות רגילות, רק לכל היותר עד י"ח ווין ולא סגי, וא"כ אין כאן פתוחה

או סתומה שאין בצירוף השיעור, וקלקל בעצת הט"ז דנפסלה בכך לכ"ע גם לרמב"ם) ודו"ק היטב בזה.

ומטעם אחר אני מפקפק בעצת הט"ז, דלכאורה התינח בתפלין של יד שכולם בפרשה אחת שייך שפיר צירוף, אבל בשל ראש שמונחין בדי' בתים, היאך שייך בזה להניח כאן פחות מט' אותיות וכאן פחות מט' אותיות ולצרפם והלוא בשל ראש שכל אחד בבית בפני עצמו אין בזה צירוף, ושמעתי באמת שהגאון רבי רפאל שפירא מוולוז'ין זצ"ל נהג בשל יד כהט"ז, ובשל ראש הניח ט' אותיות שלימות כהרמב"ם דוקא, דאז אין חיבור ולא שייך צירוף וע"כ בזה אין עצת הט"ז, ועיין בבה"ל שמביא בשם הפמ"ג שמ"מ אם הניח בג' ראשונות אפילו בשל ראש ט' אותיות בהתחלה כיון שניכר בפרשה גופא שסתומה פסול לכ"ע ע"ש.

ומעתה נראה דאפשר לפקפק בעצת הט"ז (וכדברי כמה אחרונים שפקקו בלאו הכי בעצתו מובא שם בבה"ל) דנימא שלרמב"ם כמו בשל ראש צריך שבכל פרשה יהא ניכר בפרשה גופא שפתוחה או סתומה, אפשר שהלכה היא בתפלין דוקא בכל פרשה שתהא ניכרת אי פתוחה או סתומה בפרשה עצמה, וא"כ גם בשל יד לא יועיל עצת הט"ז דצירוף, שצריך שבפרשת והיה אם שמוע גופא מוכח שזהו סתומה.

ויש להטעים הדבר ע"פ יסוד שהעלה מרן הגאון דבריסק זצ"ל בחידושיו להרמב"ם הלכות תפלין, דשאני דין פרשיות סתומות דבעינן בתפלין מדין סתומה דבעינן במזוזה, שבגמרא מבואר שאין צריך במזוזה סתומה דוקא כיון שאין הפרשיות סמוכות בתורה, ומ"מ בתפלין בעינן לעיכובא סתומה דוקא, וביאר מרן זצ"ל שבמזוזה הלכה בפרשה דמזוזה ברווח דוקא שצריך רווח כמו בסתומה וכלשון הרמב"ם בפ"ה (ה"ב) "ומצוה לעשות ריווח שבין פרשת שמע לוהיה אם שמוע סתומה", אבל בתפלין פוסק בפ"ב (ה"ב) "וצריך להזהר בפרשיות שאם עשה הסתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסול, ושלשת הפרשיות הראשונות כולן פתוחות ופרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע סתומה" הרי שהפרשה גופא סתומה, ומיישב בזה שבמזוזה מאחר שיסודה ברווח שבין הפרשיות, כשאין סמוכות לא שייך כלל, אבל בתפלין יסודה בפרשה גופא דבעינן כמו בתורה, וא"כ והיה אם שמוע מצותה לעיכובא סתומה כמו בתורה, ומישב עוד בזה הא דבתפלין ג'

פרשיות פתוחות, וקשה הלוא בהתחלה כמו בבראשית לא שייך פתוחה, וכן במזוזה לא מצינו דשמע פתוחה, ולפי הנ"ל ניחא שתפלין שאני דבעינן כמו הפרשה בתורה, ולכן ג' ראשונות שבתורה פתוחה גם כאן פתוחה, ומיישב עוד בזה שלענין תגין הלכה מיוחדת דשעטנ"ז ג"ץ מיירי להרמב"ם במזוזה דוקא, ובס"ת דין אחר וכמבואר בדבריו פ"ז ה"ח, ותפלין שהפרשה כעין של תורה התגין כבשל תורה וא"ש ע"ש היטב דבריו הנעימים.

ומעתה בנידון דידן יש לומר שבתפלין אף שיסוד דין פתוחה וסתומה כאן כמו בתורה וכמ"ש, כל פרשה ופרשה בפני עצמה צריך שתהא מוכח בתוכו שזהו פרשה סתומה או פתוחה, שהלוא ההלכה שאם שינה פסול גם בשל ראש שהרמב"ם לא חילק, והתם לא שייך צירוף, וכן בשל יד מהני בדיעבד גם בד' עורות ויש דין פתוחה וסתומה, שיסודה בפרשה גופא וכמ"ש, וא"כ יש לומר בס"ת עיקר דין פתוחות וסתומות בכל התורה, ולא בכל פרשה בפני עצמה, ולכן בס"ת יש לומר דמהני צירוף כהט"ז, אבל בתפלין הפרשה גופא כל אחד בפני עצמו צריך שתהא מוכח מתוכו שהיא פתוחה או סתומה ולכן אין בזה צירוף, וא"ש שהבית יוסף ומהר"י אבוהב לא מצאו עצה בתפלין דלא ס"ל כהט"ז דלא אמרינן הכי בתפלין דוקא וכמ"ש וא"ש.

ולפי זה לאחר שיש פקפוקים בעצת הט"ז, שאולי מקלקל בכך שאפילו להרמב"ם לא יוצא וכמ"ש, לכאורה נאה ויאה לסמוך לגמרי על הרמב"ם ולהניח ט' אותיות גדולות לפני פרשת והיה אם שמוע, ולהרמב"ם הזה שפיר סתומה וא"ש, ואף שלהרא"ש הוה בזה פתוחה, הלוא אנן קיימא לן בעיקר כהרמב"ם, ואנו סומכין נמי על מסורת דבן אשר שמובא ברמב"ם איזה פרשיות פתוחות וסתומות, וא"כ גם בזה קיימא לן ואפשר לסמוך על הרמב"ם, והגאון הקדוש רבי נתן אדלר זצ"ל מובא בח"ס יו"ד רס"א דעתו לנהוג בס"ת בפתוחות וסתומות כהרמב"ם גם לכתחילה ואין צורך להחמיר כהרא"ש ע"ש, וכן העלו הפוסקים שהעיקר לדינא כהרמב"ם, וכך נמצא נמי בכתבי הקדוש האריו"ל, וכ"ש שגם להרא"ש דהוה פתוחה, רוב הפוסקים לרבות רבינו הגר"א זצ"ל ס"ל להלכה בתפלין שסתומה שעשאה פתוחה יצא, וא"כ עדיף לכתוב באופן שעכ"פ להרמב"ם ודאי יצא ויוצאין כהלכה, וע"כ לכאורה נראה לסמוך בתפלין על הרמב"ם, ולהניח בסוף שמע

פחות מט' אותיות, ולפני והיה אם שמוע ט' אותיות גדולות דלהרמב"ם הוה שפיר סתומה וכמ"ש ודו"ק היטב כי הדברים ברורים בעזהשי"ת.

אמנם גדולי ישראל זצ"ל נתלבטי טובא היאך לנהוג בזה למעשה, שהרבה מגדולי הפוסקים שהבאנו לעיל דעתם כהט"ז, ונהגו כן כמעט כל בני אשכנז, ורק הגה"ק בעל התניא זצ"ל הורה לסופרים לא לנהוג כהט"ז אלא כהרמב"ם וכמו שיבאר להלן, ונהגו כן כהרמב"ם רבים במדינות ליטא, וכן מתלמידי הגר"א זצ"ל (שהחזיק בשיטת הט"ז) נבוכו היאך להתנהג, שלא ביאר רבינו הגר"א זצ"ל לאיזה אותיות מתכוון לגדולות אי קטנות, (וכן שמעתי על הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל שנסתפק טובא בדין זה היאך לנהוג, עד שבסוף התחיל להניח שניהם כל יום כהט"ז ורמב"ם), ואני כשבאתי ארצה בזכרוננו ששאלתי אז פי רבינו ה"חזון איש" זצ"ל לדעתו בפתוחות וסתומות היאך להתנהג, והשיב לי ששניהם כשרים, אבל מעדיף כהרמב"ם כיון שהסופרים לא יכוונו לעשות בסוף שמע פחות מט' ווין וכן לפני פרשת והיה אם שמוע, אבל כשאמרתי לו שהסופר שלי יכוון בדיוק כן, הסכים לכתוב כהט"ז, וראיתי מגדולים זצ"ל תפלין שונים ומנהגיהם בזה, וכל אחד נוהג בזה כמסורת שקיבל.

אמנם הנוהגין כהרמב"ם ולא כט"ז לא נתבאר בדיוק היאך להו לנהוג, שבהגה"ה לש"ע הגרש"ז זצ"ל מביא שהגה"ק בעל התניא זצ"ל הורה להניח ט' אותיות גדולות בסוף שמע, וכן לפני פרשת והיה אם שמוע, וכתב תשובה באריכות לבאר שיטתו, אבל אנו לא זכינו לתשובתו, ולא נתבאר לן למה צריך ט' אותיות גדולות גם בסוף פרשת שמע, ובבית יוסף משמע להדיא שאדרבה בזה הוה פתוחה שצריך לסיים בסוף (או לפני ט' אותיות), ולהניח ט' אותיות בהתחלה דוקא ע"ש בשם מהר"י אבוהב, ומשמע שאם מניח גם בסוף קלקל שלרמב"ם נמי הוה פתוחה, ואולי הטעם דבמה שלא כתב שם בסוף גופא והתחיל מחדש מוכח שאינו אצלו סתומה, שא"כ היה ממשיך וכותב באותה שורה, ולכן אף שמניח נמי בפרשת והיה אם שמוע, להרמב"ם לא הוה סתומה שאינם קשורים כשמרוחקים כ"כ שיט שיעור להמשיך בסוף וגם בהתחלה כמ"ש, ולכן מניח בהתחלה שיעור ולא בסוף.

שוב מצאתי בשו"ת "בית שלמה" (א"ח ח) שמביא שיטת בעל

התניא זצ"ל ומקשה עליו טובא, אבל גם בדרך שביארנו להניח פחות מט' אותיות בסוף שמע, וט' אותיות בהתחלת והיה אם שמוע, מתמה למה לן למעבד הכי, והא יותר טוב להניח ט' אותיות גדולות בסוף שמע, ומעט בהתחלת והיה אם שמוע, ומה עוד שכה"ג אולי להרא"ש נמי הוה סתומה ע"ש היטב, ולדברינו לעיל הכל א"ש בעזהשי"ת, ומנהג דילן לדקדק בהתחלת והיה אם שמוע ט' אותיות גדולות דוקא מדוקדק כהלכה, שצריך שתהא מוכח מגוף הפרשה שזהו סתומה בתפלין וכמו שביארנו לעיל, אבל גם בלאו הכי לא מצאתי שום הכרח ברמב"ם שאם יש שיעור ט' אותיות בסוף וגם מקום לכתוב תיבה, דכה"ג נמי סגי במעט אחריה ליהוי סתומה. וע"כ נראה כמ"ש דראוי להניח בסוף פחות מט' ווין, ובהתחלה ט' אותיות גדולות, וזהו בעצם המנהג וכמבואר בספר בית שלמה הנ"ל, והספרדים ותימנים נוהגין כהרמב"ם בפתוחות וסתומות, אבל לא נתברר להו כל דקדוקי הלכה אם צריך אותיות קטנות דוקא או גדולות, והחילוק בזה בין סוף שמע להתחלת והיה אם שמוע, ולע"ד ראוי להו לעשות כהנ"ל דוקא, ומיהו אלו שנוהגין כהט"ז וכמנהג רוב האשכנזים יש להו לסמוך על מנהגם, אבל בפחות מט' ווין דוקא בכל צד כמ"ש ודר"ק היטב בכ"ז.

ובגמר ענין האותיות וצורת הפרשיות נבוא לדון בענין הקלף, אבל נדגיש קודם שהמעיין ידון מכל דברינו הנ"ל, שתורה שלימה בלימוד דיני צורת האותיות, חק תוכות, מוקף גויל ושלל כסדרן, ובדברינו לא נגענו אלא בקצה המזלג, נגיעה קלה בהלכות אלו, שעמקו ורחבו מני ים, אבל מ"מ הלוא נסתם בזה שערי מקטרגים על ישיבה שלנו, שטוענים שלימוד אותיות התורה (פעם בשבוע במוצש"ק!) מעין לימוד מלאכה, ואני רואה לימוד צורת האותיות, פתח להציל ילדים הרבה אשר הוריהם מדמין שצריך לבניהם עתיד, ושנה בשנה נופלים מיהדות התורה מאות ילדים שהוריהם שולחים אותם ללמוד אומנות ומתקלקלים. וצורת האותיות בצידו עתיד גדול, וגם בלאו הכי הלימוד יביא בעזהשי"ת להתעוררות בכל בית ישראל לדקדק היטב ולבדוק אצלם ואחרים בתפלין ומזוזות, וכבר הבאנו שרבות ממש וכמעט בכל בית ישראל בעו"ה נכשלין בזה ר"ל, ואני עד שרבים מילדים שלמדו אצלנו בישיבה, נסעו הביתה לחג הפסח, ומצאו במזוזות ביתם שפסולין ותיקנום, ואף שלימוד כתב מקישוטי ת"ח, נאה